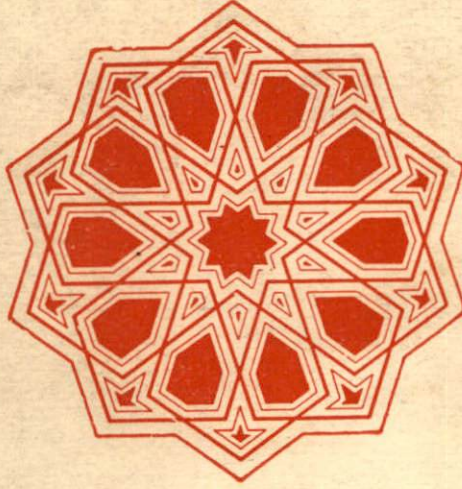

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

C.V, Sa: I-IV

1956

MARS T. ve S. A. Ş. MATBAASI — ANKARA

1 9 5 8

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

I - IV

1956

RESAT GELİK
A.Ü. İLÂHİYAT FAK.
Sınıf I. No 1066

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
Prof. Muhammed T. TANCİ	: Şehristani'nin El-Milel Ve'n Nihal'i . . . 1
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: İdealizmin Çıkmazları 17
Prof. Ahmet CAFEROĞLU	: Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Sakla- nan İki Şaman Tanrısı 65
Öğ. Görev. Nafiz DANIŞMAN	: Tasavvuf Şiirlerinden Düşündürücü Ter- cümeler 76
Doç. Dr. Kâmuran BİRAND	: 18. Yüzyıl Fransız Aydınlanma Tarihciliği ve Modern Tarihcilik Karşısındaki Durumu 87
Dr. Necati ÖNER	: Tanzimattan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı 100
Dr. Cavit SUNAR	: İmam Rabbâni'nin Tevhid Görüşüne Genel Bir Bakış. 136
M. Zeki ORAL	: Konya'da Alâ üd-din Camii ve Türbeleri . 144
İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU	: Gazzali'ye Göre İbahilik. 165
Prof. James ROBSON	: Sunen'i Ebu Dâvûd Nüshalarının Rivayeti Çeviren: Talât KOÇYİĞİT. 173
Şeyh Muhammed ABDUH	: Tefsire Mukaddime Çeviren: İsmail CERRAHOĞLU. . . . 183
Prof. R. PETTAZZONI	: Din İlminde Tarih ve Fenomenoloji Çeviren: Dr. H. G. YURDAYDIN . . . 189
Öğ. Görev. Nafiz DANIŞMAN	: "Cahiliyye" Kelimesinin Mânâ ve Menşei. . 192
Prof. H. A. R. GIBB	: İslâmiyetin İlk Devirlerinde Hükûmet Mü- essesesinin Tekâmülü. Çeviren: Dr. H. G. YURDAYDIN 194
BİBLİYOGRAFYA	
Yaşar KUTLUAY	: De Lacy O'Leary, Arabic Thought and its place in History 206
Hüseyin ATAY	: M. Akkad, El-Felsefetü'l Kur'aniye. . . 208
Hikmet TANYU	: Dr. Ziya Dalat, Çocuk ve Genç Ruhı. . . 215
Doç. Dr. Neş'et ÇAĞATAY	: Jacques C. Risler La Civilisation Arabe. . 221

SUNEN-İ EBÛ DÂVÛD NÜSHALARININ RİVAYETİ(*)

Yazan: Prof. Dr. James ROBSON

Çeviren: Talât KOÇYİĞİT

Manchester Üniversitesi Profesörlerinden

Ebû Dâvûd Süleymân İbnü'l-Es'as es-Sicistânî (202-275/817-889), sunniler tarafından kabul edilen altı nüfuzlu hadîs kitabından birisi olarak tanınmış Sunen'in müellifidir. Ebû Dâvûd, toplamış olduğu 500.000 hadîsten 4800 ünü bu esere almıştır ve İbn Dâsa, bir otorite olarak bu keyfiyeti belirtmek bakımından sık sık zikrolunur. Sunen'de, bu hadîslere sahih, sahih görülen ve sahihe yakın olan hadîsler olmak üzere büyük bir yer verilmiştir. Fakat Ebû Dâvûd, bir insan için dinî rehber olarak yalnız dört hadîsin zarurî olduğunu da ilâve eder:

- 1) Ameller niyetlerle hükmolunur.
- 2) Kendisine ait olmayan şeyden çekinmek müslüman kişinin hüsnündendir.
- 3) Bir mü'min, kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe mü'min sayılmaz.
- 4) Halâl ve haram beyyindir, fakat araları meşkûktur (1).

Ebû Dâvûd, gerek muasırları ve gerekse daha sonra gelenler tarafından bir muhaddis olarak saygı görmüştür. Mûsâ ibn Hârûn (214-294), Ebû Dâvûd'un dünyada hadîs için, ahirette cennet için yaratıldığını söyler (2). Ebû Bekr es-Sâgâni ve İbrahim el-Harbî (198-285), demirin Dâvûd (a.s) için yumuşatılmış olduğu gibi, hadîsin Ebû Dâvûd için kolaylaştırıldığını söylerler (3). Hazreti Peygamberin hadîslerini ezberlediği için Ebû Dâvûd'un ağzından öpmesine müsaade edilmesini isteyen Sehl ibn Abdullah et-Tustarî (Ö. 283) den de bu hususta fevkalâde bir hikâye anlatılmıştır. (4). Ahmed ibn Muhammed ibn Yâsin el-Herevî (Ö. 334) nin, Ebû Dâvûd'un bir çok hadîsleri ezbere bilenlerden biri, hadîs ilminde noksanlığa ve isnada müteallik hususlarda bilgili olduğunu söylediği zikrolunur (5). Al-Hâkim ebû Abdullah en-Naysâbüri (321-405) Ebû Dâvûd'un, zamanında bilâ tereddüt hadîs imamı olduğunu beyan eder (6).

Ebû Dâvûd'un, Ahmed ibn Hanbel'e Sunen'i arzettiği; ve onun eseri beğendiği ve takdir ettiği söylenir (7). Sunen hakkında da zikre şayan bazı sözler söylenmiştir. Hattâbî (319-388), Ebû Sa'îd ibnu'l-Arabî (246-340) nin "eğer bir kimse, Kur'an ve Ebû Dâvûd'un Sunen'inden başka bir bilgiye sâhip değilse bilgisi ona kâfidir" dediğini zikreder (8). Zeke-riyya es-Sâcî (220-307), "Allahın kitabı, dinin esası, Ebû Dâvûd'un kitabı ise islâmın mu-

(*) Bu makale, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 1952, XIV/3 de neşredilmiştir.

- (1) Hatîb el-Bağdâdî, Târîhi Bağdâd (Kahire, 1349/1941), IX. 59; Nevevî, Tehzîbul'-'esmâ, Nes. F. Wüstenfeld (Göttingen, 1842-7), S. 711; İbn Hallikân, I. 590; Subkî, Tabakât es-Sâfi'ye el-kubrâ (Kahire, 1323-1334), II. 48; Yâfi'i, Mir'atu'l-canân (Haydarabad, 1334-9) II. 189.
- (2) Nevevî, 710; Zehebi, Tezkiretu'l-huffâz (Haydarabad, 1315), II. 153; Subkî, Tab., II. 48; İbn Hacer, Tehzîb et-Tehzîb (Haydarabad, 1325-8), IV. 172.
- (3) Nevevî, 710; İbn Hall., I. 590; Zehebi, Tez., II. 153; Subkî, İbn Hacer ve Yâfi'i.
- (4) İbn Hall., İbn Hacer ve Yâfi'i.
- (5) Hatîb., IX. 58; Nevevî ve İbn Hacer.
- (6) Nevevî, Zehebi ve İbn Hacer; Subkî, Tab., II. 49.
- (7) Hatîb, IX. 56; İbn Hall. ve Yâfi'i; Subkî, Tab., II. 48.
- (8) Nevevî, 711.

hafızdır" der (9). Muhammed ibn Muhlid, Ebû Dâvûd Sunen'i inşad ettiği zaman onun muhaddislere Kur'an mesabesinde olduğunu, çünkü onun hakkında ihtilâfa düşmemiş olduklarını söylemiştir (10). Muhammed ibn İbrahim ibn Sa'îd (204-290) Sunen'in sunnet hususunda en iyi bir eser olduğu görüşünü izah eder, Halaf ibn Kâsım (325-393) ise yine bu hususta onu, Buhârî'nin Sahih'ine tercih eder (11). Hattâbî, dinde, onunla mukayese edilebilecek hiç bir kitabın telif edilmediğine, Irak'ta, Mısır'da, Mağrib'te ve dünyanın bir çok taraflarında hiç bir kitabın bu kitap kadar büyük kabul görmediğine zâhib olmuştur (12)

Sunen, diğer kitaplar gibi, nesli takip ederek sahih isnad zincirleri vasıtasıyla rivayet edilmiştir. Başlıca Ebû Bekr ibn Hayr (502-575) tarafından Fihrisinde verilen tafsilâta bağlı kalarak nakille meşgul oldum, fakat bu tafsilât, daha (13) fazla, British Museum (14) (No. MHLXV) ve isnadı yalnız ilk cüz için veren Ahlwardt kataloğu (15) (No. 1246) na atfen John Rylands kataloğu (16) (No. 130) da kayıtlı ve aynı zamanda 1328 de Haydarabad'ta basılan ve beş eseri ihtiva eden bir ciltteki tafsilâta tamamlanmıştır (17).

Zehebî (18), Sunen'i nakleden yedi isim zikreder: Ebû Sa'îd ibnu'l-Arabî, Ebû Ali el-Lu'lu'î, Ebû Bekr ibn Dâsa, Ali ibn Hasan ibn Abd, Ebû Usâma Muhammed ibn Abdi'l-Melik, Ebû Sâlim Muhammed ibn Sa'îd el Culûdî ve Ebû Amr Ahmed ibn Ali. İbn Hacer (19) Culûdî yerine Ebû İsi er-Remlî ve Ebu't-Tayyib Ahmed ibn İbrahim ibn Abdirrahman el-Eşnânî'yi ilâve eder. Nevevî (20) Ebû Dâvûd'dan hadis nakleden bazı kimselerden bahsetmekle beraber, ondan Sunen'i rivayet eden iki kişinin ibn Dâsa ve Lu'lu'î olduğunu söyler. İbn Hayr (21), yukarıda zikrolunanların dördünden bir rivayet zinciri verir: İbn Dâsa, İbnu'l-A'râbî, Remlî ve Lu'lu'î. İbnu'l-Abd'dan gelen bir isnad zincirine sâhip olan H. 4 ten başka diğer kaynaklar, yalnız Lu'lu'îye varan bir isnad kullanırlar.

Rivayetlerin izafî kıymetlerine bazı atıflar yapılmıştır. İbn Hayr, Ebû Ali el-Gassânî (427-498) nin "İbn Dâsa'nın rivayeti, çok geride olmayan Remlî'nin rivayeti ile en mükemmel rivayetlerdir" dediğini zikreder (22). Böyle bir otorite bu görüşe sâhip olunca Remlî'nin hiç hesaba katılmamış olduğunu bulmak garibtir. Subkî, İbnu'l-A'râbî'nin rivayetinde bazı kısımların terkedilmiş olduğunu zikretmekle beraber bunların hangi kısımlar olduğunu söylemez (23). İbn Hayr'ın da belirttiği gibi, Ebû Ali el-Gassânî, kendi nüshasını Ebû Muhammed eş-Şantacâli (Ö. 436) nin Ebû Zerr (355-434) den rivayet ettiği nüsha ile mukayese ettiğini ve İbnu'l-A'râbî'nin, fiten, melâhim, hurûf ve hâtem denilen kısım (kitap)

(9) Zehebî, Tez., II. 154; Subkî, Tab., II. 49.

(10) Nevevî, 710; İbn Hacer, IV. 172.

(11) İbn Hayr, Fihris (Bibliotheca Arabico-Hispana, ÜX. ve X.) S. 107.

(12) Nevevî, 711.

(13) S. 102-8.

(14) 1) El-amam li-icâzî'l-himam, İbrahim İbn Hasan İbn Şihâbî'd-Din el-Kurdî el-Kürânî (1025-1102) [H.1]. 2) Buyatu't-tâlibin, Ahmed en-Nahlî el-Mekki (Ö. 1130) [H.2]. 3) Kitâbu'l-İmdâd bi ma'rifeti ulivvî'l-isnâd, Abdullah ibn Sâlim el-Basrî el-Mekki (Ö. 1135) [H.3]. 4) Katfu's-samar, Sâlih ibn Muhammed ibn Nûh el-Umarî el-Fullânî (W. 1218 [H.4]. 5) İthâfu'l-ekâbir bi isnâdî'd-defâtir, Muhammed ibn Ali eş-Şevkânî (1172-1255) [H.5]. Köşeli parantez içindeki H. harfi ve No.lar, bu beş esere atfen kısaltma olarak kullanılacaktır. Rylands, No. 130, H. 3, S. 6 da verilen ve Abdullah ibn Sâlim'e varan bir isnada sâhiptir.

(15) Pars Secunda, codices arabicos complectens, 1846-1871.

(16) Mingana, John Rylands Etb. Arabça yazmalar kataloğu, Manchester, 1934.

(17) Verzeichniss der ar. Hdss. der Kgl. Bibliothek zu Berlin, 1887-1899.

(18) Tez. II. 153.

(19) Tehzib, ÜV. 169.

(20) 709.

(21) S. 102.

(22) S. 106.

(23) Tab., II. 48.

ları, libâs'ın yarısını, bir çok sahife ve vudû, salât ve nikâh'tan bazı hadisleri terketmiş bulunduğunu söylemiştir (24). Bu çok ehemmiyetli bir kısımdır. İbn Hayr, İbnu'l-A'râbî'nin terketmiş olduğu kısımların, mühim bir dereceye kadar Ebû Ömer ibn Hazm (284-350) tarafından Ebu'l-Kâsım Hamîd ibn Suvâbe — Remlî (Ö. 320) — Ebû Dâvûd isnadiyle verildiğini söyler (25). Bununla beraber herhalde İbnu'l-A'râbî, terkettiği kısımlar kadar ilâvele-re de sâhiptir, çünkü İbn Hayr, Ebû Abdullah ibn Attâb (383-462) ın bunlarla bir isnad verdiğini zikreder (26). Hacı Halife, ibn Kesîr'in "Sunen-i Ebû Dâvûd'un rivayetleri çoktur, bazılarında bulunan bahisler diğerlerinde yoktur" (27) sözünü nakleder.

Nevevî, zikredildiği gibi, yalnız ibn Dâsâ ve Lu'lu'nin rivayetlerini biliyordu. Bugünlerde ise yalnız Lu'lu'î rivayetinin kullanıldığı görülmektedir. Munzirî (581-656) nin el-Muctebâ denilen bir muhtasarı yaygın olupyazma nüshaları muhtelif kütüphanelerde bulunmaktadır (28). Fakat biz burada ancak bütün eserin nakliyle iktifa edeceğiz.

Ibn Dâsa'nın Rivayeti

İbn Dâsa el-Basrî ile maruf Ebû Bekr Muhammed ibn Bekr Muhammed ibn Abdurraz-zâk et-Tammâr, Ebû Dâvûd'un, meydana getirdiği Sunen'inin usûlü hakkında otorite olarak pek çok zikredilen bir kimsedir ve Ebû Alî el-Gassânî, onun rivayetini en mükemmel bir rivayet olarak telâkkî etmiştir. Bununla beraber biyografik eserler, garip bir şekilde onun hayatına ait fazla bir malûmat vermezler. Aşağıda verilen isnadlardan onun, 341 senelerinde Basra'da hayatta olduğunu öğreniyoruz.

İbn Hayr, bu rivayeti şeyh ve muhaddis Ebû Bekr Muhammed ibn Ahmed ibn Tâhir el-Kaysî (29) (449-542) ye kendi orijinal nüshasından okuyarak almıştır. Şeyhinden rivayeti alışında (haddesenî bihâ) kullanır (30). Ebû Bekr ibn Tâhir, Ebû Alî Hüseyin ibn Muhammed ibn Ahmed el-Gassânî (31) (427-498) den yine okuyarak almış ve rivayetinde (haddesenî bihî) kullanmıştır. Ebû Alî, Sunen'i, 453 senesinde Şâtîba'daki evinde Ebû Omer Yûsuf ibn Abdullah ibn Muhammed ibn Abd el-Barr en-Nemerî (32) (368-463) ye okuduğunu söyler. İbn Abd el-Barr'dan (ahbaranâ bihî) kullanarak alan Ebû Muhammed ibn Attâb (33) (433-520) rivayet etmesi için, (icazet) ile İbn Hayr'e vermiştir. İbn Abd el-Barr, 391 (34) senesinde, İbnu'z-Zeyyât ile maruf Ebû Muhammed Abdullah ibn Muhammed ibn Abd el-Mu'min ibn Yahyâ (35) (314-390) ya okuyarak almıştır. İbnu'z-Zeyyât, Basra'da 340 senesinde İbn Dâsa'dan, ibn Dâsa da Ebû Dâvûd'tan almıştır. İbn Abd el-Barr'dan itibaren (ahbaranâ) kullanılmıştır.

Rivayet ayrıca, İbn Hayr tarafından şeyh Ebu'l-Hasan Yûnus ibn Muhammed ibn Muğîs (36) (447-532) ten (munâvele) ile yâni İbn Muğîs'in nüshasının kendisine verilme-

(24) S. 105.

(25) S. 103.

(26) S. 106.

(27) III. 625.

(28) İbn Hall., I. 89; Tez., IV. 220.

(29) İbn Başkuval, Sila, No. 1180.

(30) Bu, Sunen'i alış tarzında, ibn Hayr'ın normal ifade yoludur. Bu itibarla bunu tekrarlamağa lüzum yoktur.

(31) Sila, No. 326; Zehebî, Tez., IV. 30.

(32) Brock., GAT., I. 367, Suppe. I. 628.

(33) Sila, No. 744; Dabbî, Buğyatu'l-multamis, No. 986; İbn Ferhûn, El-Dibâcu'l-muzahheb (Kahire, 1329/1911), S. 150.

(34) Bak. Sahife

(35) Zehebî, Mizânul-i'tidâl (Kahire, 1325), II. 75; İbnu'l-Faradî, Târîhu'l-ulemâ el-Endelus, No. 755; Dabbî, No. 882.

(36) Sila, No. 1403; Dabbî, No. 1500; İbnu'l-Abbâr, Mu'cam, No. 313.

siyle alınmıştır. İbn Hayr bu rivayette (haddesenî) kullanır. İbn Muğîs, biraz önce zikredilen isnad ile, (haddesenî bihî) kullanarak Ebû Alî'den almıştır.

Ebû Alî, bu rivayeti, bir başka rivayet zinciri ile de almıştır (37). İbn Bannûs ile maruf Ebû Muhammed Abdullah ibn Rebî (38) (330-415) ve Ebû Omer Ahmed ibn Muhammed ibn Yahyâ ibnu'l-Hazzâ (39) (380-467) dan rivayeti alan Muhammed ibn Attâb (40) (383-462) dan (icazet) kabul etmiştir; İbnu'l-Hazzâ ise babasından (41) (347-416) almıştır. Yukarıda ismi zikredilen iki kişi (İbn Bannûs ve Muhammed ibn Yahyâ), İbnu'l-Raffâ ile maruf kadı Ebû Hafs Omer ibn Abd el-Melik el-Havlânî'den, el-Havlânî ibn Dâsa'dan, ibn Dâsa ise Ebû Dâvûd'tan almışlardır. Ebû Alî, bu isnadda rivayeti nasıl aldığını göstermeksizin (an) kullanmıştır, fakat 341 senesinde Basra'da bu kitabın İbn Dâsa'ya okunurken Havlânî'nin elinde kitap olduğu halde dinlediğini ilk defa söyleyen o olmuştur; ve bunu kendi el yazısı ile yazmıştır. Ebû Alî, İbn Dâsa'nın rivayeti hariç, İbnu'l-A'râbî'nin ve Remlî'nin rivayetlerini altı ciltte toplamıştır (42).

İbnu'l-A'râbî'nin Rivayeti

Ebû Sa'îd Ahmed ibn Muhammed ibn Ziyâd İbnu'l-A'râbî (43) (246-340) sufi idi ve hadiste itimada şayân bir otorite olarak tanınmıştı. Rivayeti beş farklı kimse tarafından naklolunmuş, üçü Ebû Alî el-Gassânî ve ikisi Ebû Muhammed ibn Attâb vasıtasıyla gelecek İbn Hayr'e ulaşmıştır.

İbn Hayr, bu rivayeti Ebû Bekr ibn Tâhir (449-542) den ona okuyarak almıştır. Her iki seferinde de (ahbaranâ) kullanılarak İbn Tâhir, Gassânî'den, o da İbn Abd el-Barr'dan almıştır. İbn Abd el-Barr, 391 senesinde, İbnu'l-Attâr ile maruf Ebû Zeyd Abdurrahman ibn Yahyâ (44) (327-396) ya okuduğunu söyler. İbnu'l-Attâr, 349 senesinde, Ebû Omer Ahmed ibn Sa'îd ibn Hazm (45) (284-350) den almıştır. İbn Hazm ise 313 senesi Ramazan'ında Mekke câmii şerifinde okuyarak İbnu'l-A'râbî'den almıştır. İbnu'l-Attâr'dan itibaren isnadda (ahbaranâ) kullanılmıştır.

Ebû Alî, (haddesenî bihî) kullanarak Ebu'l-Âsî Hakem ibn Muhammed el-Cuzamî (46) (357-447) den almıştır. Cuzamî, Mısır'da Ebû İshâk İbrâhîm ibn Âlî ibn Muhammed ibn Gâlib et-Temmâr'dan, o, İbnu'l-A'râbî'den, o da Ebû Dâvûd'tan almıştır. Cuzamî'den itibaren, isnadda, sonuna kadar (ahbaranâ) kullanılmıştır. İbn Hazm'in elyazısı nüshası ile kendi nüshasını mukabele eden Ebû Alî, onun, İspanya halkı arasında, İbnu'l-A'râbî rivayetinin en dikkatli müstensihlerinden biri olduğunu, seyahat eden hiç bir kimsenin onun kadar dikkatli olmadığını söylemiştir (47).

İbn Hayr, keza bu rivayeti (münâvele) ile yâni kendisine verilen İbnu'l-A'râbî'nin elyazısı bir nüshasına sâhip olmak suretiyle Yûnus ibn Muğîs (447-532) ten almıştır. (48). İbn Muğîs, biraz önce verilen isnad ile Abû Alî'den almış olup (ahbaranâ bihî) kul-

(37) Fihris, 106.

(38) Sila, No. 576.

(39) Sila, No. 131; Dabbî, No. 349.

(40) Sila, No. 1077; Dabbî, No. 241; Dibâc, 274.

(41) Faradî, No. 1678.

(42) Fihris, 106.

(43) Zehebi, Tez., III. 66.

(44) Sila, No. 673; Dabbî, No. 1049.

(45) Dabbî, No. 411; Faradî, No. 140.

(46) Sila, No. 334.

(47) Fihris, 103.

(48) Aynı eser, 104.

lanmıştır. Söylendiğine göre, Ebû Alî'nin nüshası, Mekke'de 339 ve 340 sanelerinde İbnu'l-A'râbî'ye okuyan ve aynı zamanda onun orijinali ile mukabele eden Ebû Hafs el-Havlânî (49) nin nüshasıdır. Görülüyor ki Ebû Alî bunu, İbn Dâsa'nın rivayetini aldığı Havlânî'ye varan aynı isnadla almıştır. Fakat bu husus, Ebû Alî'nin, İbn Muğîs'ten almış olduğu rivayetin, İbnu'l-A'râbî'nin elyazmasından ibaret olduğuna dair İbn Hayr'in ifadesiyle uyuzmaz.

İbn Hayr, bir başka yolla, Ebû Muhammed ibn Attâb (433-520) dan, o, rivayet okunurken bir çok defalar dinlemek suretiyle babası Muhammed ibn Attâb'dan almıştır. Ebû Muhammed, (ahbaranî bihî) kullanmakla beraber bu tarzda işitmesi dolayısıyla onu muzur görmek biraz güçleşir (50). Babası, Muhammed ibn Attâb, rivayeti, Ebû Ca'fer Ahmed ibn Avn Allah (51) (300-378) tan alan Ebu'l-Mutarraf Abdurrahman ibn Mervân el-Kanâzi'î (52) (341-413) ye hıfzından olduğunu söylemiştir. Ebû Ca'fer'in İbnu'l-A'râbî'den rivayeti alırken kullandığı gibi o da (ahbaranâ) kullanmıştır. Ebû Muhammed ibn Attâb, aynı zamanda (ahbaranî bihî) kullanarak Ebû Muhammed Mekki ibn ebi Tâlib (53) (355-437) den (icâzet) ile almıştır. Mekki, câmide dinlemek suretiyle Ebu Bekr Ahmed ibn İbrahim el-Mervezi'den, o, İbnu'l-A'râbî'den, o da Ebû Dâvûd'tan almıştır ve her seferinde (an) kullanılmıştır. Hattâbî, onun İbnu'l-A'râbî rivayetini kendisinden aldığını söylemekle beraber (54) bu, İbn Hayr'e ulaşan zincirlerden herhangi birisinde görülmez.

Ebû İsâ er-Remlî'nin rivayeti

Ebû İsâ İshak ibn Mûsâ ibn Sa'id er-Remlî (55) (Ö. 320) Bağdad'ta yaşamıştır. Bir çok muhaddislerden hadis ezberlemiş ve Sunen'i Ebû Dâvûd'dan alanlardan biri olarak tanınmıştır. Ebû Alî el-Gassânî, Sunen'in, Remlî'den Ebû Omer Ahmed ibn Duheym (278-337, 338) ve Hamid ibn Suvâb (56) tarafından naklolunduğunu söylemiş, hakkında bazı malûmat vermekle beraber, Hamid vasıtasıyla gelen zincirin İbn Hayr'e ulaştığı görülmemiştir.

Bu rivayet, İbn Hayr tarafından, Ebû Bekr ibn Tâhir'den Ebû Alî el-Gassânî - Ebû Omer ibn Abd el-Barr; ve ayrıca icâzetle Ebû Muhammed ibn Attâb'tan İbn Abd el-Barr isnadlarıyla alınmıştır. İbn Abd el-Barr, İbnu'l-Kazzâz ismiyle maruf Ebû Osmân Sa'id ibn Osmân (57) (Ö. 400) dan, o, Ahmed ibn Duheym (58) den, o, 317 seresinde Bağdad'ta Ebû Dâvûd'un müstensihî (59) Remlî'den, o da Ebû Dâvûd'tan almıştır. Maruf ibaresini kullanan İbn Hayr müstesnâ, bu isnadla baştan sona (ahberanâ) kullanılmıştır.

Yukarıda, İbnu'l-A'râbî'nin rivayetinde bir çok kısımların unutulduğuna dair İbn Hayr'in mülâhazasına ve terkedilen bu kısımların İbn Hazm tarafından (Hamid - Remlî -

(49) Aynı eser, 106.

(50) Tahânevî, Dict. of Teck. Terms (Sprenger neşr.) S. 282, burada, bir kimsenin, yalnız olduğu zaman aldığı hadislerde (ahbaranî), başkalarının da bulunduğu bir yerde aldıklarında (ahbaranâ) kullanılabileceğine işaret edilmektedir. Fakat bu kaidenin tam olmadığı da gösterilmiştir. Hattâ İbnu's-Salâh, Ulûmu'l-hadis'te bu inceliği zikretmemiştir.

(51) Dabbî, No. 452; Faradî, No. 181.

(52) Sila, No. 691; Dabbî, No. 1042; İbnu'l-Cezerî, Gâyetu'n-nihâye, No. 1618.

(53) Sila, No. 1276; Gâye, No. 3645.

(54) Nevevî, S. 711.

(55) Hatîb, Târih, VI. 395.

(56) Fihris, S. 106.

(57) Dabbî, No. 809; Faradî, No. 530; Sila, No. 487, ihtimal aynı isme sâhip bir başka şahıstan bahseder.

(58) Dabbî, No. 399; Faradî, No. 110.

(59) Fihris, 104 ve Tehzîb, IV. 170, Remlî'den Ebû Dâvûd'un varrâk'ı olarak bahseder.

Ebû Dâvûd isnadiyle tamamlandığına işaret edilmişti (60). Mevcut olan haberlerden başka bu isnad zinciri hakkında fazla bir şey söylenmemiştir; fakat Ebû Alî, Hamîd'in, Remlî'nin rivayetini nakleden iki kişiden biri olduğunu söyler, ihtimal bu, zincirin bir kısmına delâlet eder. Biz, İbnü'l-A'râbî rivayetinde Ebû Alî - İbn Abd el-Barr - İbnü'l-Attâr, - Ebû Omer ibn Hazm (61) şeklinde bir isnad gördük. Ebû Alî, Hamîd vasıtasıyla gelen rivayeti bu isnad zinciri ile almış olabilir. Fakat o bunu söylemez ve İbn Hayr da Remlî'nin rivayetini Hamîd vasıtasıyla aldığını hiç bir zaman iddia etmez. Bilhassa Remlî'nin Ebû Dâvûd ile sıkı bir münâsebeti olduğu anlaşılınca, ehemmiyet bakımından ikinci derecede olduğu Ebû Alî tarafından ileri sürülen bu rivayeteait çok az kayıtlıdır.

Lu'lu'î'nin Rivayeti

Ebû Alî Muhammed ibn Ahmed ibn Amr el-Lu'lu'î el-Basrî, rivayeti bâkî kalan ve bu günlerde basılan bir kimsedir. Onun, Ebû Dâvûd'un vefat ettiği 275 senesi (62) Muharrem'inde rivayet olunan Sunan (63) baştan sona en son sahip olanlardan biri olduğu söylenir. Lu'lu'î'nin iki râvisi vardır: Biri, hakkında fazla bir malûmat bulamadığım Ebû Abdullah el-Huseyin ibn Bekr ibn Muhammed ibn Vazzân el-Basrî, diğeri, Basra'da kadı ve hadîste itimad edilen bir kimse olarak şöhret kazanan Ebû Omer el-Kâsım ibn Ca'fer ibn Abd el-Vâhid el-Hâşimî (64) (322-413) dir.

İbn Hayr, Basrî'nin nüshasını Ebû Bekr ibn Tâhir'den, o, Ebû Alî'den, o da Ebu'l-Abbâs el-Uzrî (65) (393-478) ve Ebu'l-Velîd el-Bâcî (66) (403-474) den almıştır; bunlardan ikisi, yâni İbn Tâhir ve Ebû Alî (ahberânî bihâ) kullanmışlardır. Uzrî ve Bâcî, Ebû Zerr Abd Ahmed ibn Muhammed el-Herevî (67) (355-434) den, o, Basrî'den, o, Lu'lu'î'den, o da Ebû Dâvûd'tan almıştır, rivayetin her merhalesinde (ahberanâ) kullanılmıştır. İbn Hayr, ayrıca icâzetle şeyh Ebu'l-Hasan Alî ibn Abdullah ibn Nevhib (68) (441-532) den almıştır. İbn Mevhib, yukarıda verilen isnadla Uzrî ve Bâcî'den almıştır.

Hâşimî'nin nüshası, daha çok değişik râvilere sahiptir. İbn Hayr, (munâvala) ile fakih ve kadı Ebû Bekr Muhammed ibn Abdullah ibnu'l-A'râbî (69) (463-543), Ebu'l-Hasan Abbâd ibn Sarhân el-Ma'âfirî (70) (464-543) ve Ebû Abdullah Muhammed ibn Abd er-Razâk ibn Yûsuf el-Kelbî (71) (479-563) den almıştır. Bunların hepsi zâhid ve imam Ebû Bekr Muhammed ibnu'l-Velîd el-Fıhrî et-Turtûsî (72) (450-520) den, o da 478 senesi Şevval'inde Basra'da Ebû Alî Alî ibn Ahmed ibn Alî et-Tusterî'den almıştır. Tusterî Hâşimî'den, o, Lu'lu'î'den, o da Ebû Dâvûd'tan almıştır. İbn Hayr'in nakli nasıl aldığını belirten ifadesinden sonra her merhalede (ahberanâ) kullanılmıştır. İbn Hayr, daha sonra Kelbî'nin divân ismini verdiği Sunan'ı 512 senesi Ramazan'ında dinlediğini ve kendisine okuyan kimseler için Turtûsî'nin orjinahını elinde bulunduğunu zikreder (73).

(60) Bak, S. Faradî, No. 387, Hamîd'in seyahatından, Ebû Bekr ibn ebi Dâvûd ile karşılaşmış ondan hadîs dinlemesinden bahseder, fakat Remlî ile karşılaştığını zikretmez.

(61) Bak, S.

(62) Matbu Sunan nüshasının başında, Kahire, 1348/1930.

(63) Sem'ânî, Ansâb, 496b.

(64) Ansâb, 587b; Yâkût, Geogr. Wörterb., IV. 484; Subkî, Tab., III. 12, ona, râvi es-Sunan der .

(65) Sila, No. 139; Geogr. Wörterb., II. 582.

(66) Geogr. Wörterb., Zehebî, Tez., III. 349.

(67) Tez., III. 284.

(68) Sila, II. 419.

(69) Fihris, 105, yanlış olarak Adenî der. Bak, İbn Hall, III. 12; Sila, No. 1181; Tez., IV. 86; Makarî, Analectes, I. 477; Dîbâc, 281; İbn Hacer, Lisânu'l-Mizân, V. 234.

(70) Sila, No. 970.

(71) Sila, No. 1187.

(72) Geogr. Wörterb., III. 529; Dîbâc, 276.

(73) Fihris, 105.

Biraz önce verilen isnadda, İbn Hayr tarafından zikrolunan İbnu'l-A'râbî, rivayeti, (haddesenî bihâ) kullanarak, Bağdad'ta yerleşmiş bir Şâfiî doktoru olan şeyh, fakih, imâm ve zâhid Ebu'l-Hasan Alî ibn Sa'îd el-Abdarî el-Endelusî (74) (Ö. 491 den sonra) den almıştır. Abdarî, şeyh, imam ve hâfız Ebû Bekr Ahmed ibn Alî ibn Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî (75) (392-463) den, o da Hâşimî'den almıştır ve her ikisi tarafından da (ahberanâ) kullanılmıştır. İhtimal daha fazla açıklanmağa lüzum kalmadığı için, Hâşimî'nin Lu'lu'î'den, Lu'lu'î'nin Ebû Dâvûd'tan aldığı rivayete (an) kullanılmıştır.

İbn Hayr aynı zamanda, icâzetle beraber rivayeti, Şeyh Ebu'l-Haccâc Yûsuf ibn Alî İbn Muhammed el-Kaffâl (76) (Ö. 542) dan almıştır. Kaffâl, şeyh Ebû Muhammed el-Kâsım ibn Alî el-Harîrî (77) (446-516) den almış ve Harîrî'nin, şeyh Ebu'l-Hasan Muhammed ibn Alî es-Sirâfî'den alırken nakilde kullandığı gibi (ahberanâ) kullanmıştır. Her defasında (an) kullanılmak suretiyle Sirâfî, Hâşimî'den, o, Lu'lu'î'den, o da Ebû Dâvûd'tan almıştır.

Ahlwardt, No. 1246 nın verdiği bir isnadda, Târik ibn Mûsâ ibn Ya'îş el-Mahzûmî, 504 senesi Ramazan'ında, Alexandria'da, Sunen'in ilk cüz'ünü, Turtûşî'den aldığını söyler. Bu isnadda (ahberanâ) kullanılmıştır. Buna göre Ebû Dâvûd'a varan isnad zinciri, İbn Hayr tarafından verilen zincirin aynıdır.

Hâşimî'nin nüshası için verilen ilk isnadla ilgili diğer isnadlar da vardır. H. 4, S. 17, bunlardan birini, Ebu'l-Futûh Nasr ibn Muhammed ibn Alî el-Husrî (78) (Ö. 619) den Ebû Tâlib Muhammed ibn Muhammed (? Alî) ibn ebî Zeyd el-Alevî (79) (Ö. 560) - Hâşimî - Lu'lu'î - Ebû Dâvûd zinciriyle verir, bu isnadda, Lu'lu'î ile Ebû Dâvûd arasındaki (an) müstesnâ, her seferinde (ahberanâ) kullanılmıştır. Fakat mezkûr kaynağın, Alevî'nin, Sunen'i Tustârî'den, onun da Hâşimî'den aldığını şüphesiz olarak ifade etmesi icabederdi. Alevî, Hâşimî ile karşılaşmamıştır. H. 5, S. 42 nin Husrî (80) - Alevî - Tustârî - ... Ebû

Dâvûd zinciriyle her defasında (an) kullanarak verdiği isnad bunu gösterir. Yine aynı kaynak, yalnız (an) kullanılmak suretiyle Omer ibn Abd el-Mecîd el-Meyyânişî (81) (Ö. 579) - Ebu'l-Muzaffer (82) Muhammed ibn Alî eş-Şeybânî et-Taberî - Muhammed ibn İbrâhîm el-Bağdâdî (83) (Ö. 516) - Tustârî - ... şeklinde isnadın başka bir varyantını vermiştir.

H. 1, S. 7; H. 2, S. 16; H. 3, S. 6, 37; British Museum ve Jhon Rylands kütüphanelerindeki yazmalar, Ebû Dâvûd'tan Ebû Hafs Omer ibn Muhammed ibn Ma'mer ibn Tabar-zaz el-Bağdâdî (84) (516-607) ye varan tamamıyla aynı isnad zincirine sâhiptirler. Ebû Hafs, Sunen'i İbrâhîm ibn Muhammed ibn Mansûr el-Kerhî (85) (Ö. 537, 538) ve Ebu'l-

(74) Sila, No. 903.

(75) Başka malûmat için bak: E. I. II. 929.

(76) İbnu'l-Abbâr, Tekmile, No. 2076; Dabbî, No. 1446.

(77) Bu şahıs Makâmât'ın müellifidir, bak: S.

(78) Tez., IV. 169; İbn Hacer, Lisân, V. 365.

(79) Mizân, III. 131; İbn Hacer, Lisân, V. 365; Mizân, onun 550 den sonra, İbn Hacer, 555 te işittiğini söyler.

(80) Matbû nüshada Hadramî'dir.

(81) Georg. Wörterb., IV. 709.

(82) Matbû nüshada Ebu'l-Zafer'dir.

(83) Sefadi, S. 350.

(84) Georg. Wörterb., II. 522, H. 1-5 ve John Rylands elyazması, nakli birkaç asır uzatır. Ebû Hafs, İbn Hayr'e oldukça yakın bir zamanı temsil eder. Bu sebeple daha uzağa gitmemeğe elverişlidir. Husrî'den daha uzağa gitmemek hususunda da aynı yol takip edilmiştir.

(85) Georg. Wörterb., IV. 143. H. 1, H. 2 ve B. M., MDLXV, künye olarak Ebu'l-Bedr; Rylands, 130, Ebu'l-Velid; Yâkût, Ebû İshâk verir.

Feth Muflih ibn Ahmed ibn Muhammed ed-Devmi (86) den almıştır. B. M., bazı cüzlerde okunuşların aynı fakat diğer bazılarında farklı olduğunu söyler. H. 1, H. 2 ve Ryland herhalde her bir şahıstan alınan kısımları kastederek Ebû Hafs'ın onlardan almış olduğu nüshada (mulaffakan) kelimesini kullanır. H. 1 ve H. 2 (semâ'an aleyhimâ) ibaresini ilâve eder. İki şeyh (Kerhî ve Devmî), rivayeti, el-Hatîb el-Bağdâdî (87) den, o, Hâşimî'den, o, Lu'lu'î'den, o da Ebû Dâvûd'tan almıştır. H. 1 ve Ebû Hafs'ın, bütün eseri iki şeyhten aldığı ilâve eden M. M. baştan sona kadar (ahberanâ) kullanır. H. 2 ve Rylands, ilk iki merhalede (ahberanâ bihî) diğer ikisinde (an) kullanır. Rylands, nihayette (ahberanâ), H. 2, (ahberanâ bihî) kullanır ve her ikisi de Lu'lu'î'nin bütün eseri işittiğini ilâve eder. H. 3, yalnız (an) kullanır. 50 nci sahifede diğer bir isnad verirse de farkları, mevzuumuza tesir etmez.

H. 5, S. 42, tek başına zikredilen Kerhî müstesnâ, verilen isnada uygun beş isnad verir. Burada yalnız (an) kullanılmıştır. H. 4, S. 18, Alî ibn Huseyn ibni'l-Mukîr'den El-Fadl ibn Sehl el-İsferâ'îni (88) (Ö. 548) - Hatîb şeklinde ve yukarıda verilen isnadla Ebû Dâvûd'a varan bir isnad vermiştir. Burada da yalnız (an) kullanılır.

İbnu'l-Abd'in Rivayeti

Ebu'l-Hasan Alî ibnu'l-Hasan ibni'l-Abd, Zehebî'ye göre, Ebû Dâvûd'un Sunen'ini nakleden yedi kişiden birisidir; fakat H. 4, S. 18, isnadı ona kadar vardırıran bulduğum yegâne kaynaktır. Ebu't-Tâhir es-Silâfî (90) (Ö. 576, 578), rivayeti, Gâlib ibn Alî Gâlib'ten, o, Muhammed ibn İsmâ'il el-Astarâbâzî (91) (Ö. 468) den, o, Abdullah ibn Muhammed ibn İbrahim el-Esedî'den, o, İbnu'l-Abd'ten, o da Ebû Dâvûd'tan almıştır. Bu isnadda yalnız (an) kullanılmıştır. Ne yazık ki bu isnad zinciri hakkında fazla bir malûmat bulamadım. Ancak 275 te ölen Ebû Dâvûd ile 576 veya 578 de ölen Silafî arasında sadece dört kişinin bulunması dolayısıyla bu isnad, âli bir isnad gibi görünmektedir. Eğer bu isnad noksansız sahih bir isnad ise aradaki şahısların çok uzun yaşamış olmaları lâzımdır.

NETİCE :

Yukarıda verilen isnadlarda zikre şayan bazı hususlar vardır. Ebû Muhammed ibn Attâb, Mekki ibn ebî Tâlib'den gelen İbnu'l-A'râbî'nin rivayeti için icâzet aldığı söyler. Fakat ibn Attâb, Mekki öldüğü zaman dört yaşında idi, rivayette (ahberanâ bihî) kullanır. İbn Hayr da Muslim'in Sahih'ini (92) ve Tirmizî'nin Sunen (93) ini icâzetle Mekki'den aldığı için ona itimad etmiştir. Tirmizî'ye atfen ibn Hayr, Mekki'nin, kendi elyazısıyla, ibn Attâb için yazmış olduğu bir icâzet aldığı söyler. Keza ibn Başkuvâl da Ebû Muhammed'in Mekki'den icâzet aldığı bildirir (94). İbn Ferhûn, Ebû Muhammed'in babası, Ebû Abdullah ibn Attâb'ın Mekki'den (95) ve İbn Hayr'da, Ebû Muhammed'in, İbnu'l-

(86) B. M., MDLXV de Rûmî'dir.

(87) Rylands, 130 (363b nin kenarında) yazmanın Hatîb'in başkanlığı altında bölümleri belirtilen Sunen'in bir nüshası olduğunu söyler.

(88) İbn Hacer, Lisân, IV. 442. Burada İbnu'l-Mukîr'in İsferâ'îni'den icazetle en son nakleden kimse olduğu zikredilir.

(89) Tez., II. 153.

(90) Tez., IV. 90; Gâye, No. 472; Geogr. Wwrterb.

(91) Ansâb, 30 ab; Subkî, III. 48.

(92) Fihrist, 100.

(93) Aynı eser, 120.

(94) Sila, No. 744.

(95) Dibâc, 274.

'Arâbî'nin rivayetini hem babasından ve hem de Mekki'den naklettiğini söylerler. Keza ibn Hayr, onun, Müslim nüshalarının (96) rivayetlerinden birini ve Nesâ'î nüshalarından üç rivayeti babasından nasıl naklettiğini anlatır (97). Bu itibarla insan ibn Hayr'ın nakil meselesini anlatışında bir basamağı unutup unutmadığını kestiremez. Fakat bu, o kadar ehemmiyetli değildir. Ebû Muhammed'in, Mekki'den Tirmizî'nin nüshasını alması hususunda verilen tafsilât ihtimale tamamen uygundur. Bu, icâzetin münâvele ile birleşmiş en yüksek bir şeklidir (98). Bazı kimselerin "fulana ve onun hâmil olduğu kimselere icâzet verdim" yahut "Sana, senin çocuklarına ve ilâ nihaye nesline izin verdim" (99) gibi tâbirlerle icâzeti tasvip etmek istemeleri nazarı itibare alındığı zaman anlarınız ki eğer Mekki, yaşı okumağa ve ezberlemeğe müsait olsa veya olmasa da hiç olmazsa arkadaşının hayatta olan küçük oğluna icâzet vermesi kötü bir şey sayılmaz. Ve eğer Mekki, daha çok yaşlandığı zaman okuyabileceği yazılı bir metinle onu ortaya koydu ise her hangi bir mahzur izale edilebilir.

Lu'lu'î'nin rivayetini el-Hatîb el-Bağdâdî'den alan Kerhî, Hatîb'in ölümünden 74 - yahut 75 sene sonra ölmüştür. Onun doğum tarihi hakkında bir şey bulamadım, bununla beraber, Hatîb'den nakli alabildi ise, onun çok yaşlı bir şahıs olarak öldüğü anlaşılır. Buna göre Kerhî'nin, öldüğü zaman 90 yaşında olduğunu farzederek Hatîb'den rivayeti alması için hiç bir sebep yoktur. Fakat Sunen'i nakille şöhret kazananlardan İsfarâ'îni, Hatîb'in ölümünden 85 sene sonra ölmüştür. Arada bir mutavassıt halka terkedilip edilmediğine merak edilir.

Daha mühim bir mesele, İbn Abd el-Barr'ın, İbn Dâsa'nın rivayetini, 390 senesinde ölen İbnu'z-Zeyyât (100) hakkında tarih veren yegâne kimsedir ve katî bir lisanla, onun, 17 Rebi'u'l-âhir 314 te doğduğunu ve 15 Receb 390 da Çarşamba günü öldüğünü söyler (101). Bu, insana İbnu'l-Faradî'nin doğru, hatanın ise 391 tarihinin zikrinde olduğu hissini verir. İbn Abd el-Barr'ın, İbnu'l-A'râbî'nin rivayetini 391 senesinde İbnu'l-Attâr'dan aldığı söylenir. İbn Hayr, hafızasındaki şeyleri birbirine karıştırabilir mi? 391 senesi, İbnu'l-Attâr'dan haberin alındığı tamamen muhtemel olan bir tarihtir. Bu tarih, İbn Abd el-Barr'ın, Sunen'in rivayetini aldığı tarih olarak kabul edildiğine göre, basit olarak,, İbn Hayr'ın, hatasına dikkat etmeksizin, bu tarihi İbnu'z-Zeyyât hakkında ileri sürebilir mi?

Harîrî'yi, Lu'lu'î'nin rivayetini nakledenlerden biri olarak bulmak da enteresandır. Makâmât'ın müellifini, bir hadîs kitabının râvisi olarak bulmak her nedense beklenmez, fakat olmaması için de hiç bir sebep yoktur. Makâmât'ın kendisi, bu mevzuda onun bilgisine şahadet eder. İbnu'l-Abbâr (102), Harîrî'den İbn Hayr'e nakleden Kaffâl'ın, 512 senesinde şarktaki seyahatinden İspanya'ya döndüğünü ve memleketinden uzakta iken Muslim'in Sahîh'ini ve Harîrî'nin Makâmât'ını aldığını söyler. Hattâ İbn Hayr, bu hususta daha vâzih malûmat verir. 534 senesi Zu'l-Ka'de'sinde, Almeria'daki dükkânında Kaffâl'a okumak suretiyle, Harîrî'nin 50 Makâmât'ını nasıl aldığını anlatır. Kaffâl ise onları Harîrî'ye okuduğunu ve 504 senesi Şevval'inde Bağdad'taki evinde birden fazla dinlediğini söyler (103). Bunlar, Kaffâl'ın Harîrî ile sıkı bir temasta olduğunu ve böylece dinlemek fırsatını bulduğu her hangi bir şeyi nakletmeğe hazır bulunduğunu ortaya kor. Bir başka yerde İbn

(96) Fihris, 101.

(97) Aynı eser, 111.

(98) İbnu's-Salâh, Ulûm, 160.

(99) Aynı eser, 156.

(100) No. 755.

(101) Mizân, II. 75, ve Dabbi, No. 882, tarih vermez.

(102) Tekmile, No. 2076.

(103) Fihris, 337.

Hayr, Kaffâl'dan, Harîrî'nin 50 Makâmât'ını, nesir ve nazım halindeki diğer eserlerini ve şeyhlerinden naklettiği şeyleri aldığı söyler (104). Bu böyle olunca, Sunen'i Ebû Dâvûd'u, son gruba dâhil eserlerden biri olarak kabul edebiliriz.

Naklin bazı tafsilâtı hakkında tek tük sualler ileri sürülebildiğine göre, birbiriyle münâsebeti olan isnad zincirlerinin çeşitli halkalarındaki ölçülü hususların müessir olduğuna dikkat etmek lâzım gelir. İsnadlarda (an) nadiren görünür. Görüldüğü zaman, insanların, birbirinden nakille alâkalı olduğu maruf yerlerde normal olarak kullanılmıştır. Bazı yerlerde (ahberanâ, ahberanî, haddesenî) gibi kelimeler kullanılır, yahut râvi, mevzuu şeyhine nasıl okuduğunu veya okunamı nasıl dinlediğini anlatır. Veya icâzet aldığı ve yahutta metni (munâvele) ile aldığı söyler. Diğerlerinden öğrenmeğe ve naklin sıhhatini garanti etmek maksadiyle hesabedilen tanınmış metodlarla öğrendiklerini devam ettirmeğe hevesli kılan muhtelif yaşlardaki kimselerin samimiyetleri takdir olunur.